

PHD-ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

ANGOL NEKROMANTIKA

(IDEOLÓGIA, KÍSÉRTETJÁRÁS, RETORIKA
WORDSWORTHNÉL ÉS A KRITIKAI ELMÉLETBEN)

FOGARASI GYÖRGY

TÉMAVEZETŐ:

DR. FRIED ISTVÁN

SZEGED, 2004

Az értelmezett művek

Thomas Gray:

Elégia egy falusi temetőben

William Wordsworth:

Sorok a tinterni apátság fölött

Prelude (V. könyv, 1–48.)

Esszék sírfeliratokról I–III.

Karl Marx:

A német ideológia

Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája (I. rész)

Walter Benjamin:

A történelem fogalmáról

Az értekezés tárgya

Az angol romantikát egy kísértetekről, szellemekről és fantomokról szóló sajátos spekuláció jellemzi. Bár az értekezés ezt az aspektust a terjedelmi korlátok miatt csupán William Wordsworth néhány írásában (illetve Thomas Gray egy versében) kíséri figyelemmel, a mintázat, amely az elemzések során kirajzolódik, olyan más alkotók szövegeire is érvényes lehet, mint Percy és Mary Shelley, John Keats vagy Samuel Taylor Coleridge. A *nekromancia* (a halottidézés) mozzanata az angol romantikus költészetben és esszéirodalomban a legkülönbözőbb tematikákon belül jelenik meg: éppúgy találkozni vele politikai vagy történelmi összefüggésben (Percy Shelleynél vagy Keatsnél), mint az érzékelés és a költészet mibenlétéről szóló filozófiai és poétikai fejtegetések során (Mary Shelley vagy Coleridge némely szövegében), vagy egyéb, személyesebb regiszterekben. Wordsworth műveiben főként a tájleíró és az önéletrajzi diskurzus keretében jelentkezik, illetve hangsúlyosan tematizálódik abban az esszesorozatban, amelyet a szerző a sírfeliratok műfajának szentelt.

Ha a jóslás ókori művészete (*tekhné mantiké*) a holtak (*nekrósz*) szellemének látnoki megidézésével (*mantiké*) próbálta biztosítani az élők boldogulását, s a múltra irányuló tekintetet így a jövőbelátás vágya vezérelte, akkor a romantikus elégia beszélője, aki embertársa halálában saját eljövendő halálát (magát a minden érzéken túlit) pillantja meg, sajátos leképezését adja a nekromancia figurális gyakorlatának, s ezzel egyúttal annak az (akár "gótikusnak" is mondható) "örjöngésnek", amelyről Platón a látnoki habitus kapcsán beszél (*Phaidrosz*, 244c). A nekromancia ugyanakkor nem csupán a passzív bepillantást (vagy annak babonás hitét) jelenti, hanem az események menetének aktív befolyásolását is (a babonák gyakorlati, történelemformáló erejét), valamiféle önkéntelen, spektrális intervenciót, amely a jövőt a múlt értelmezésén keresztül alakítja ki. Az értekezés megpróbál számot vetni annak lehetőségével, hogy talán ez minden eljövétel vagy minden esemény alapformája, s hogy a jövő ilyen értelemben talán mindig a múlt jövője, mindig a múltból érkezik el.

Az angol romantikusoknál lépten-nyomon felmerül annak lehetősége, hogy a kísértetiességet ne valamilyen jól meghatározható lénynek vagy eseménynek tulajdonítható attribútumként, hanem a fenomének általános alapvonásaként fogjuk fel. A kísértet talán nem olyasmi, amire ráismerhetnénk és rámutathatnánk. Nem behatárolható, világos kontúrokkal és ismérvekkel rendelkező dolog. Jóval inkább a dolgok bármiféle megjelenése az, ami kísérteties. Ezért a kísértet nem olyasféle *parajelenség*, melyet a jelenségek "normális" formavilágától elhatárolhatnánk (s ekként lokalizálhatnánk és azonosíthatnánk), hanem amint a kísértés logikájának eddigi legkörültekintőbb elemzője, Jacques Derrida, megállapította: "a

világ fenomenális formája maga kísérteties". Ez esetben maga a parafenomén volna minden fenomén paradigmaticus formája.

Amikor tehát az értekezés címe "angol nekromantikáról" beszél, egy olyan összefüggést nevez meg, amely nem tarthat számot kizárólagos történeti lokalitásra. A nekromancia logikája nem történeti specifikum, nem behatárolható korok vagy szövegterek sajátja. Működését nem csupán az angol romantikában lehetne figyelemmel kísérni. Nem is kizárólag a *romantikában* és nem is kizárólag az *angol irodalomban*. Mint ahogy nem is kizárólag az *"irodalomban"*. Még akkor sem, ha egy-egy jelentős kutató megállapításából erre következtethetnénk. Walter Benjamin egy helyen "traumatofilnak" nevezi a modernitást, jelesül Baudelaire posztromantikus költészetét. Philippe Ariès pedig a gyász és a temetkezés szokásrendszereiről írt gigantikus történeti munkájában a 18. századot jellemzi a fokozódó "nekrofília" jegyében. Ez a kettős tájolás (a pre-, ill. posztromantikus irodalom végletes átszellemítésvágyának hangsúlyozása) mindenképpen lehetőséget ad arra, hogy a nekromancia logikáját a romantikához kössük. Ez az összekapcsolás azonban nem lehet kizárólagos.

Csakis annyi látszik bizonyosnak, hogy a romantika irodalma, s az angol romantikáé különösen, kiváló terepet nyújt egy ilyen vizsgálódáshoz. Pusztán ezért lehet valamennyi jogosultsága annak, ha az angol romantika fogalmába – akár csak egy értekezés erejéig is – beleírjuk vagy beleértjük a nekromancia logikáját. Ezt a logikát az értekezés nem csupán Wordsworth leghíresebb – egyszerre tájleíró és önéletrajzi – versében (*Sorok a tinterni apátság fölött*) követi nyomon, hanem abban a terjedelmes – szintén egyszerre tájleíró és önéletrajzi – költeményben is (*Prelude*), amelynek végén Wordsworth "önkísértő szellemnek" (*self-haunting spirit*) nevezte magát. Ebből a reflexióból jól látható, hogy a wordsworthi tájak önéletrajzi dimenziója egyszersmind spektrális dimenzió, s hogy az önéletrajzi vagy lírai én szakadatlan változása voltaképpen kényszermozgás, egy kísérteteit hajszólo és kísérteteitől üzött szellem túldeterminált életpályája.

A szellemidézés jelenetei mindig a szelleműzés jelenetei is egyben, mivel éppen a jótékony és a kártékony szellemek szétválasztását, a *Geistek* és *ghostok*, szellemek és kísértetek hermetikus elkülönítését célozzák. A szellem ódai fensége azonban minduntalan a kísértet gótikus világába hanyatlik, ezért érzi Wordsworth mindennél nagyobb szükségét annak, hogy felvegye a harcot e gótikus "ellenszellem" (*counter-spirit*) – a nyelv élőket és holtakat elegyítő, redukálhatatlan performativitása – ellen. S ez a hajsza valójában nem csupán a költészet vagy az irodalom területén zajlik. Alapjaiban határozza meg a legkülönbélebb (poszt)romantikus kritikai elméleteket is, melyek közül az értekezés az ideológiaelméletre, a történelemfilozófiára, a közgazdaságtanra és a nyelvelméletre tér ki, kisebb-nagyobb részletességgel.

Dolgozatom elsődleges tárgyát tehát Wordsworth nekromantikája képezi, van azonban két másodlagos tárgya is a vizsgálódásnak: az egyik az ideológia fogalma, a másik a történelemé. Az előbbit Karl Marx, az utóbbit Walter Benjamin szövegein keresztül tárgyalom – az értekezés bevezetője, illetve konklúziójaként.

Az értekezés célja és módszere

Az értekezés célja egyrészt az *ideológia* marxi és a *történelem* benjamini fogalmainak újragondolása az „angol nekromantika”, vagyis a halottidézés wordsworthi *retorikája* felől, másrészt – az előbbi inverzeként – az angol romantika nekromantikus aspektusának, s ezen keresztül ideológiaelméleti és történelemfilozófiai implikációinak felmutatása, nyelvi, retorikai összefüggésben.

Az értekezés módszere egyszerűen és prózaian az olvasás, vagy ha úgy tetszik, a szövegek *retorikai* olvasása, amely alapvetően kétféle irányultságot foglal magában: idetartozik egyfelől a szövegen belüli (illetve szövegek közötti) tropológiai hálózatok nyomon követése, de idetartozik a szövegek teljesítményének, performanciájának tekintetbe vétele is, továbbá a két (tropológiai, illetve performatív) dimenzió közötti divergenciák elemzése. E retorikai megközelítés miatt kerülnek előtérbe olyan alakzatok és trópusok, mint a megszólítás, az odafordulás (adverzió), az elfordulás (aposztrofé), az antropomorfizmus, a kiazmus, mindenekelőtt pedig a prozopopoeia (a megidézés vagy „arcalkotás” alakzata). Az értekezés lényegében az ideológia és a történelem működésének prozopopoetikus mozzanatára igyekszik rávilágítani, s ezt a retorikai mozzanatot dolgozza ki Wordsworth néhány művének olvasásán keresztül.

Ugyanakkor sietve teszem hozzá mindehhez, hogy cél és módszer iméntiekben vázolt teleológiája utólagos konstrukció. Valójában *nem így történt a dolog*, s az értekezés egyik legfőbb tézise éppen az, hogy a dolgok sohasem teleologikusan történnek. Például sosem gondoltam volna, hogy Gray-elemzésem oldalakon keresztül a nyugdíjbiztosítás rendszerének apóriáit feszegeti majd, mint ahogy azt sem terveztem, hogy Wordsworth sírfelirat-esszéinek elemzését az áramfejlesztés kérdésére, a folyami erőművek telepítésének és működtetésének problematikájára futtatom ki. Ami a mindenkori eseménnyel – például egy értekezés írásának eseményével – eljön, az talán éppen azért nevezhető eseménynek, mert kívül esik minden célképzetben. A történelemről, a történelmi eseményről gondolkodva éppen ezért teszek különbséget – Jacques Derrida nyomán – teleológia és eszkatológia között, s ezért emelem ki azt, hogy Benjamin számára nincsen „összepillantás” (viszonosság, szinkronitás, szimmetria) múlt és jelen vagy jelen és jövő közt.

A módszer mindig túlcsap a kitűzött célon (vagy elmarad tőle), mindig többletet (vagy hiányt) termel, sosem felel meg a vele szemben támasztott követelményeknek. Vagy azért, mert túlteljesíti őket, vagy azért, mert alulteljesít. Éppen ezért talán nem is szabadna módszernek neveznünk, mivel gyakorlati-történelmi szinten semmilyen célképzetnek nincs alárendelve. Érdeemes volna elgondolkodni azon, nem éppen abból ered-e az olvasás invenciója, hogy az olvasó olyasmint talál, amit nem is keresett.

Az értekezés szerkezete

Az értekezés öt fejezetből áll, s ezek a fejezetek három nagy egységbe rendeződnek. A három rész sorrendben az *ideológia*, a *retorika*, illetve a *történelem* fogalmához köthető.

A "bevezető" részt alkotó első fejezet a kísértetjárás logikáját a kortárs ideológiai és retorikai spekulációk metszéspontjaként mutatja be. A dolgozat kiinduló tézise szerint figyelemre méltó kapcsolat van napjaink ideológiaelméleti spekulációi és a romantikus költészetre irányuló retorikai vizsgálatok között, s a két területet a kísértés vagy kísértetjárás logikája köti össze egymással. Míg általában csupán az a banális elgondolás él a köztudatban, miszerint a retorika az ideológiai manipulálás eszköze, addig a kísértetjárás logikája egészen más szinten képez átjárást a két kategória között, melyek immár maguk is egy átértékelt konceptuális mezőben nyerik el jelentésüket. Míg az ideológiaelmélet felől Jacques Derrida nagyhatású könyvének, a *Marx kísérteteinek* (1993) "spektropoetikai" közelítésmódja irányította rá a figyelmet erre a metszéspontra, addig a retorikai gondolkodás felől Paul de Mannak a romantikus költészetre, s mindenekelőtt a "prozopopoeia" alakzatára irányuló kutatásai helyezték reflektorfénybe a kísértetjárás logikáját. Mármint, amennyiben az ideológia alapvetően spektropoetikus (vagy prozopopoetikus) természetű, akkor ideológiaelméleti szempontból is tanulságos lehet nyomon követni ezt a működést a romantikus irodalom példaszerű szövegeiben. Az értekezés ezt a lépést teszi meg, amikor

néhány, a de Man-i kutatásoknak is termékeny talajt adó Wordsworth-szöveg elemzésére vállalkozik. Ez a fejezet tehát Marx írásai kapcsán halad Jacques Derrida spektropoetikus ideológia-felfogásától a prozopopoeia alakzatának Paul de Man által adott újraértelmezéséhez, előkészítve és megalapozva a későbbi Wordsworth-elemzéseket, amelyek – nyíltabb vagy burkoltabb formában – ezen alakzat körül forognak majd. Az ideológia (avagy az árufétis, a pénz) nyelve, Werner Hamacherrel szólva, "nekrofil nyelv", melyet a prozopopoeia (a megszemélyesítés, vagy még inkább: a beszédkölcsönzés vagy "arcadás") alakzata szervez. Ez jól látszik Marx (vagy egyik legfontosabb angol elődje, Adam Smith) "temetői retorikájából". Ezért a prozopopoeia működésének vizsgálata az angol romantika elégikus és epitafikus vonulatában implicit ideológiaelméleti (avagy közgazdasági, pénzügyelméleti) spekulációnak tekinthető. A bevezető fejezet éppen ezért mindenekelőtt azt hivatott demonstrálni, hogy az ideológia elméletének jelenlegi állása nemhogy megengedi, de egyenesen meg is követeli, hogy elvégezzük ezt az elemzést.

A második részt három Wordsworth-olvasat alkotja, melyek a prozopopoeia retorikai működésének "kidolgozását" adják.

Először Gray *Elégia egy falusi temetőben* és Wordsworth *Sorok a tinterni apátság fölött* című verseinek együttes elemzésével a wordsworthi természet epitafikus jellegét, táj és sír funkcionális megfelelését próbálom jelezni. A táj, úgy tűnik, minduntalan emlékjelként, sírboltként, egy néhai, visszajáró szellem lakhelyeként, hátrahagyott nyomaként vagy sírfeliratokként értelmeződik, azaz olyan *locusként*, melyet a "hely szelleme" kísért, egy visszavisszalátogató szellem, melynek szimmetrikus megfelelője maga a szellemidéző, aki újból és újból ellátogat az illető vidékre, s voltaképpen pontosan oly módon frekventálja azt, mint az általa megidézett génusz. Így a tájköltészet a sírfeliratok beszédhelyzetét és olvasásmódját feltételezi. E kapcsolat kimutatása céljából a nyilvánvaló tematikus eltérések elismerése mellett kimutatom a két vers működésében megfigyelhető párhuzamosságokat. A hasonlóság leginkábbis öt mozzanatban látszik megragadhatónak: *mindkét* szöveg egy olvasási jelenetet, egyfajta szellemidézést (múlt- vagy halottidézést) visz színre; a szellemidézés aktusa *mindkét* esetben a visszajárás kísérteties gyakorlatához kapcsolódik; *mindkettőben* elérkezik a pillanat, amikor (egy figurális helyettesítés révén) a jelenbeli visszatekintés előrettekintésbe fordul, s a jelenre való előzetes jövőbeli visszapillantás (mint kritikai öntudat) lehetősége válik a meditáció legfőbb tétjévé; a visszatekintések láncolatossága egymásutánját *mindkét* esetben egy kompenzációs logika, a kiadások és megtérülések nyitott ökonómiája szervezi; továbbá mindez *mindkét* versben a nyomhagyás és nyomolvasás problematikájába ágyazódik, s egész konkrétan az emlékek elraktározásának, tárolásának és előhívásának memorikus műveleteire irányítja a figyelmet.

Sír és táj funkcionális megfelelésének demonstrációját és e megfelelés implikációinak vizsgálatát követően egy másik elemzés keretében a wordsworthi *Prelude* egyik olyan részletére összpontosítok, amelyben a táj sírszerűsége a táj arcszerűségével konfrontálódik, kétféle textualitást – egy figurációs és egy inkarnációs logikát – ütköztetve egymásnak. Míg a „sírként” felfogott természet temporális közvetítést hajt végre (elmúlt korok, eltávozott halandók egykori életének állítva emléket), addig a természet „arca” térbeli kapcsolatot létesít: teremtmény és Teremtő, ember és Isten között. Nem a korábbi teszi olvashatóvá a későbbi, hanem a fentit a lenti számára. Éppen ezért, amikor a természet arcként jelenik meg, ez az esetek túlnyomó többségében azért van, mert az exegézis Istenre, nem pedig a múltra irányul. Más szóval, vertikálisan felfelé, nem pedig horizontálisan vissza. Wordsworth humanizmusa "sírrá", (pan)teizmusa "arccá" változtatja a szemlélt színteret. A *Prelude* "Könyvek" című V. könyvének prológusa, melyre a szóban forgó fejezet irányul, kiváló példája ennek a különbségtételnek isteni és emberi manifesztáció, Könyv és könyvek, "arc" és "sírok" között, s érdekessége abban áll, hogy a különbségtételnek komoly tétje is van, mind az isteni autoritás mibenlétére, mind az emberi alkotások történelmi utóéletére nézve. Az

elemzés de-differenciálja a szöveg által felkínált különbségtételt, s a kettős szövegmodellt egy harmadikkal, az inskripcionalitásként elgondolt nyelviség gondolatával egészíti ki, melyben a szem prozopopoetikus munkája a pecsételés munkájával való asszociációja révén a történelmi esemény (az „Idő”, a „halál”) inskripcionális momentumaként értelmeződik.

Végül Wordsworth sírfeliratokról írott esszesorozatát vizsgálom meg, mint olyan művet, amely a lehető legközvetlenebb formában foglalkozik az eddigiek alapján nem csupán a wordsworthi költészetre, de általában a szövegszerúségre nézve is paradigmaticusnak mutakozó nyelvi formával: a sírként *vagy* arcként funkcionáló szöveggel. Fejtegetéseim jelentős részben arra a meglátásra épülnek, hogy a sírjeleknek (különösen a Wordsworth által nagyra tartott út menti síroknak és feliratoknak) alapjában véve a hirdetésekkel szemben támasztott követelményeket kell teljesíteniük, s így szembesülniük kell mindazon veszélyekkel is (a megszenteltségtelenítés, beszennyezés, megrongálás vagy a pusztta negligálás veszélyével), amelyek a mindenkori reklámokat fenyegetik. Az úton zajló forgalom, a sírokat átszellemítő prozopopoetikus olvasói figyelem áramlása ily módon nem csupán az emlékezetben való továbbélés esélyét jelenti Wordsworth számára, hanem valamiféle fenyegetést is magában rejt. Ezt a fenyegető erőt nevezi a szöveg „ellenszellemnek”, s ez az ambivalensen működő erő jelenik annak a folyónak a képében, amely egyszerre táplálja is és alá is ássa a partján álló fát. Az út menti sírfelirat az esszék tropológiai szövedékében így olyan műként jelenik meg, amelyet azért telepítenek a figyelem sodrába, hogy annak energetikáját hasznosítsák, azaz hogy a sírfelirat tőkésítse az elhunyt nevét. Mindez az elemzés végén a sírfelirat egy sajátos "újraredefiniálására" is lehetőséget ad.

Az értekezés "konklúziójaként" Walter Benjamin szövegeihez fordulok, és a történelem fogalmának újragondolására teszek kísérletet az angol romantikus költészet prozopopoetikus és aposztrofikus aspektusa felől. Mivel ez a fejezet a szellemidéző figyelem inskripcionalitását és történelmi hatóerejét tárgyalja, lényegében azt a felvetést gondolja tovább, amelyre a Wordsworth-elemzések kifutnak. Amennyiben a történelmet a figyelem inskripcionális működésekként gondoljuk el, annyiban olvasásként határozzuk meg, s nem látunk benne mást, mint "vég nélküli prozopopoeiát" (Paul de Man), mely csak halva született (vagy élve eltemetett) lényeknek adhat "életet".

Az értekezés problematikájával kapcsolatos publikációk

SZERZÉS

Recenzió

- Christopher Norris: *The Deconstructive Turn: Essays in the Rhetoric of Philosophy*, in: *Helikon* 1994/1–2, 206–209.
- James Chandler: *England in 1819: The Politics of Literary Culture and the Case of Romantic Historicism*, in: *Helikon* 2001/4, 575–578.
- Bettine Menke: *Prosopopöia: Stimme und Text bei Brentano, Hoffmann, Kleist und Kafka*, in: *Helikon* 2003/4, 468–471.

Tanulmány

- "Bevezető" a *Romantika, retorika, prosopopeia...* c. esszé-válogatáshoz, in: *Pompeji* 1997/2–3, 65–67.
- "Materializmus és historizmus – a romantika diskurzusában", in: *Rátévedések – a romantikában, a neoavantgárdban és más területeken*, társszerző: Müllner András, Szeged: Ictus – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1998, 7–42.
- "Coleridge és a képzelőerő ideológiája", in: *Rátévedések – a romantikában, a neoavantgárdban és más területeken*, társszerző: Müllner András, Szeged: Ictus – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1998, 43–57.; újrakiadva in: *"Mit jelent a suttogásod?" (A romantika: eszmék, világkép, poétika)*, szerk. Nagy Imre és Merényi Annamária, Pécs: Pannónia Könyvek, 2002, 333–341.
- "A kulcs és a bárány (Babits és Nádas romantikus klasszicizmusa)", in: *Rátévedések – a romantikában, a neoavantgárdban és más területeken*, társszerző: Müllner András, Szeged: Ictus – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1998, 177–232.
- "A romantika tétjei", in: *Helikon* 2000/1–2, 5–21.
- "Amit Shelley »életnek« nevez", in: *LegKisebb Közös Többszörös* 7–8. 2001/tél, 6–15.
- "Reverberations of Romanticism: Petőfi's Figure of Memnon", in: *Kakanien Revisited* 2002/1 (<http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie>)
- "Törvényhozás és költészet: Rousseau, Kant, Shelley és az apostolok alkonya a magyar (poszt)romantikus költészetben", in: *Literatura* 2002/1, 39–71.
- "»Az iróniáról«-ról (Egy tanulmány margójára)", in: *Jelenkor* 2002/4, 452–460.
- "Minden irónia nélkül (Viszontválasz Bacsó Bélának)", in: *Jelenkor* 2002/5, 580–584.
- "»Egyirányú utcák« (Paul de Man: *Esztétikai ideológia*)", in: *Literatura* 2003/1, 26–58.
- "Borzalmas ügyesség: applikáció és aberráció Gadamer hermeneutikájában", in: *Alföld* 2004 (megjelenés alatt)

Bibliográfia

- "Bibliográfia" *A romantika tétjei* c. tanulmánykötethez, in: *Helikon* 2000/1–2, 105–18.

Könyv

- *Rátévedések – a romantikában, a neoavantgárdban és más területeken*, társszerző: Müllner András, Szeged: Ictus – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1998.

FORDÍTÁS

Tanulmány

- Terry Eagleton: "Az irodalom szubjektuma", in: *Helikon* 1995/1–2, 54–61.
- Paul de Man: "Az önéletrajz mint arcrongálás", in: *Pompeji* 1997/2–3, 93–107.

- Jacques Derrida: "Mnémoszüné", társfordító: Németh Helga, in: *Pompeji* 1997/2–3, 148–180.
- Paul de Man: "Wordsworth és a viktoriánusok", in: *Helikon* 2000/1–2, 115–123.
- Andrzej Warminski: "Szemközt a nyelvvel: Wordsworth első költői szellemei", in: *Helikon* 2000/1–2, 125–145.
- Frances Ferguson: "Historizmus, dekonstrukció és Wordsworth", in: *Helikon* 2000/1–2, 146–166.
- Andrzej Warminski: "Válasz", in: *Helikon* 2000/1–2, 167–171.
- Frances Ferguson: "Válasz", in: *Helikon* 2000/1–2, 172–176.
- Andrzej Warminski: "Hegel/Marx: a tudat és az élet", in: *LegKisebb Közös Többszörös* 7–8. 2001/tél, 16–29.

Esszé

- William Wordsworth: "Esszék sírfeliratokról I–III.", in: *Pompeji* 1997/2–3, 68–92.
- Percy Bysshe Shelley: "Az életről", in: *LegKisebb Közös Többszörös* 7–8. 2001/tél, 2–4.
- Percy Bysshe Shelley: "A szerelemről", in: *LegKisebb Közös Többszörös* 7–8. 2001/tél, 5.

Könyv

- Paul de Man: *Az olvasás allegóriái: figurális nyelv Rousseau, Nietzsche, Rilke és Proust műveiben*, Szeged: Ictus – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1999.

SZERKESZTÉS

- *Romantika, retorika, prosopopeia...*, in: *Pompeji* 1997/2–3, 65–180.
(benne William Wordsworth esszéi, valamint Paul de Man, Cynthia Chase és Jacques Derrida tanulmánya)
- *A romantika tétjei*, in: *Helikon* 2000/1–2.
(benne Cynthia Chase, Forest Pyle, Raymond Williams, Rodolphe Gasché, Neil Hertz, Paul de Man, Andrzej Warminski, Frances Ferguson, Szabari Antónia és Weiss János tanulmánya)